

JOHANNENESE EVANGEELIUMI EESKÕNE EHK PROLOOG

Peeter Roosimaa

SISSEJUHATUS

Johannese evangeeliumi eeskõne ehk proloogi (Jh 1:1–18) kohta on kirjutatud suurel hulgal ja kohati vägagi vastandlikke uurimusi. Käesoleva töö eesmärgiks on anda ülevaade Johannese evangeeliumi proloogi oluliste märksõnade tähendusest, proloogi sisulisest suundumusest ja rõhuasetustest. Eriti pakub huvi Kristuse identiteedi ja inkarnatsiooniga seonduv.

Proloogi alguses räägitakse jumalikku sfääri kuuluvatest ilmingutest. Need on nähtused, mis jäävad väljapoole meie tunnetushorisonti. Kõike seda on raske mõista ja sõnastada. Üldistades võib öelda:

Ühenduses teoloogilise kõnega kehtib, et Jumal ise on ligipääsmatu, ületamatu, mõistetamatu. Metafoor ja sümbol on vahendid, mis on kohased kõnelemaks sellest, millest kohane kõnelemine on võimatu. Jumalast kõnelemine on rõhutatult ebakohane kõne.¹

Aga kuidagi on ju vaja neid nähtusi tähistada ja kirjeldada. On tähelepanuväärne, kuidas seda mitmesuguste sümbolite, kõnekujundite ja metafooride keelt kasutades evangeeliumi proloogis tehakse.

JOHANNENESE EVANGEELIUMI PROLOOG (JH 1:1–18)

Evangeeliumi avatekstina moodustab proloog värava, mille kaudu lugeja siseneb teosesse. See loob autori ja lugeja vahele esmase kontakti ja annab lugemisprotsessile suuna.²

¹ Thomas-Andreas **Pöder**, „Teoloogilise keele poeetilisus – mida see tähendab?“ – *Usuteaduslik Ajakiri*. 1/68 (2015), 46.

² Walter **Bindemann**, „Der Johannesprolog: Ein Versuch, ihn zu verstehen“ – *Novum Testamentum. An International Quarterly for New Testament and Related Studies*. Vol. XXXVII. (4 october 1995. Leiden, the Netherlands: E. J. Brill), 330.

Proloogi teksti võib jagada kaheks. Proloogi põhiosa moodustab poeetiline tekst, mida sageli nimetatakse *Logos*-hümniks.³ Rütmilised laused on vormitud heebrea poeesia kohaselt, nii nagu seda võib leida prohvetite ja psalmide, eelkõige aga pseudograafiliste tarkusehümnide juures.⁴ Kogu selle *Logos*-hümni juured on läbi ja läbi vanatestamentlikus-juutlikus traditsioonis. Eelkõige on tegu „tarkuse“ teoloogiaga, mille jooni hümn eksimatult kannab.⁵ Ühtlasi arvestatakse proloogi kujunemisel mitme arengustaadiumi ja erinevate kihistustega.⁶ Proloogi teise osa moodustavad kaks proosatekstilist sisselõiget, mis annavad Jeesuse kohta edasi Ristija Johannese tunnistuse (vt Jh 1:6–8.15). Alljärgnevas käsitluses keskendun proloogi põhiosa vaatlemisele.

Proloogi esimeseks tähendusrikkaks märksõnaks on *logos*, mille tõlkevasteks kasutatakse enamasti *sõna*. Tegemist on väga laia tähendusväljaga sõnaga, sõltuvalt kontekstist võis tal olla üsna erinevaid tähendusi. Juutide jaoks ei olnud sõna lihtsalt heli või toon. Sõnal oli ka aktiivne ja sõltumatu eksistents ning see saavutas midagi, see saatis midagi korda. Kogu Vana Testament on täidetud sõna meelevalla mõtetest.⁷ Ka vanakreeka filosoofias võis *logos* omandada erinevaid tähendusi, seejuures samal ajal mitu korraga.⁸ W. Barclay toob esile, et *logos* ei tähendanud mitte üksnes sõna, vaid ka mõistust ja vaimu. Samuti võis *logos*'ega seostuda selle topelt-tähendus: Jumala Sõna ja Jumala Vaim.⁹

³ Vt nt Rudolf **Schnackenburg**, *Das Johannesevangelium*. I. Teil. Einleitung und Kommentar zu Kap. 1–4. 3. Aufl. (Leipzig: St. Benno-Verlag GMBH, 1966), 205.

⁴ Vrd Bindemann, *Der Johannesprolog*, 130–132. Vrd ka Jukka **Thurén**, *Johannesevangelium* (Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, 2001), 23.

⁵ Ulrich **Wilckens**, *Das Evangelium nach Johannes*. Das Neue Testament deutsch. Bd. 4 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2000), 23; vt ka Klaus **Wengst**, *Das Johannesevangelium*. 1. Teilband: Kapitel 1–10 (Stuttgart, Berlin, Köln: Verlag W. Kohlhammer, 2000), 23, 37–38.

⁶ Vt Jürgen **Becker**, *Das Evangelium nach Johannes*. Kap. 1–10, 3. Aufl. (Gütersloh, Würzburg: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Echter Verlag, 1979), 86–87; vt ka Bindemann, *Der Johannesprolog*, 336–337, 348–349.

⁷ William **Barclay**, *Johannesevangelium*. Bd. 1 (Wuppertal: Ausaat Verlag, 1969), 34, 35.

⁸ Vt nt Gerhard **Fries**, „Wort. Λόγος“ – *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*. Hg. von Lothar Coenen, Erich Beyreuther, Hans Bietenhard, Bd II/2 (Wuppertal: Theologischer Verlag R. Brockhaus, 1971), 1409–1413. Vt ka Hermann Martin **Kleinknecht**, „B. Der Logos in Griechenland und Hellenismus“ – *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*. Hg. von Gerhard Kittel, Bd. IV (Stuttgart: Verlag von W. Kohlhammer, 1966), 76–89.

⁹ Barclay, *Johannesevangelium*, 37.

Kuna *logos* ei olnud küllalt selgelt defineeritud, siis sobis seda kasutada jumalikku ja inimlikku sfääri ühendava kõnekujundina. Siinjuures on oluline meeles pidada, et mitte nähtuse kohta kasutatud sõna ei anna nähtusele tähendust, vaid nähtus ise annab tähenduse ja sisu kasutatud sõnale; mitte kasutatav sõna ei defineeri nähtust, vaid nähtusest lähtub sõna definitsioon. Oluline on jälgida, et põhjuse-tagajärje suhted oleksid paigas. Aga samas tuleb arvestada ka sellega, et kasutusele võetud sõna ei ole eelnevast tähendusest päris sisutühi. Ta kannab endas tähendusi varasemast kasutusest, mõjutades arusaama nähtusest, lisades sellele mõtteid, mida seal tegelikult ei pruugi olla.

Proloogi alguse puhul on tegemist jumalikku sfääri kuuluvate nähtustega, mille kohta puuduvad sobivad väljendid ja grammatika, seepärast ei saa või ei ole õige sellistest tekstidest liiga palju välja lugeda. Proloogis on sõna *logos* juba esmakordsel kasutusel määrava artikliga, mis rõhutab selle erakordsust ja eristab seda muudest *logos*'test. Ta kannab jumalikku sfääri kuuluvat tähendust. *Logos*'e tähendusväli on tohutu, sellest suudame aimata vaid õige pisut. Seepärast jätan oma praeguses vaatluses väljendi *logos* tõlkimata, selle erakordsus on markeeritud suure algustähega.

Seoses *Logos*'ega esitab evangeeliumi proloog kolm põhilist väidet:

- 1) *Logos* oli alguses Jumala juures (s 1–2);
- 2) *Logos* oli maailmas (s 10);
- 3) *Logos* sai lihaks (s 14).

Järgnevates salmides neid väiteid avatakse, nii et *Logos*'e olemusest ja tegevusest kujuneb üldine pilt. Ühtlasi annab proloog hümni vormis ka üldise kristustunnistuse. Nii ei jäta teose koostaja algusest peale mingit kahtlust, kes maine Jeesus tegelikult on. Siinjuures on tähelepanuvääriv, et alates salmist 14b kuni proloogi lõpuni sõna *Logos* enam ei kasutata.¹⁰

LOGOS OLII ALGUSES JUMALA JUURES

Proloog algab kolmerealiselt (s 1); preeksistentse *Logos*'e olemuse kirjelduse võtab kokku neljas rida (s 2), nii et tekib terviklik pilt:

¹⁰ Johannes **Schneider**, *Das Evangelium nach Johannes* (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1978), 51.

Alguses oli *Logos*
 ja *Logos* oli Jumala juures
 ja *Logos* oli Jumal.
 Seesama oli alguses Jumala juures.¹¹

Proloogi esimesed väited näitavad *Logos*'e preeksistentsi, ürgalgust enne loomist. Ütlus „alguses“ tähendab rohkemat kui loomislugu. Sellega ei soovita markeerida eksistentsi algust, vaid väljendatakse *Logos*'e maailmaeelsust. Ühtlasi osutatakse tähelepanu, et eksistentsieelsel on eelisseisund kogu loodu ees.¹² Nagu öeldud, on *Logos* kohe esimesel korral määrava artikliga, mis rõhutab tema erakordsust. Kuidas *Logos*'e tekkimine või saamine toimus, sellest paraku juttu ei ole. See on Jumala saladus, kuhu inimene tungida ei suuda. Alguses ta lihtsalt oli.

Proloogi teine ütlus näitab, et *Logos* oli Jumala juures, ta seisis Jumala vahetus läheduses. J. Becker toob esile, et *Logos* ei ole ei iseseisev ega jumalavastane jõud, vaid et preeksistentne *Logos* oli alati Jumalaga seoses. Kuid see mõte varjab endas ohtu monoteismile. Seepärast määratletakse Jumala ja *Logos*'e suhet lähemalt keelelise eristamisega: s 1b on Jumal kirjutatud artikliga, s 1c on Jumal ilma artiklita. J. Becker tõlgib s 1c „und ein Gott war der *Logos*“. Siit saab järeldada, et suhtes tõelise Jumalaga seisab *Logos* madalamal tasemel. *Logos*'t iseloomustab predikatiiv „Jumal“; see tähendab, et ka *Logos* on jumalik. Kuid tema olemine Jumala juures ei tee teda veel Jumalaga samaväärseks. Ta on jumalik isik ja samal ajal ainult Ainujumala vahendaja. Selle Vahendaja kaudu on „kõik“ tekkinud. Kogu loodu on tema töö.¹³ Sarnaselt J. Beckeriga tõlgib ka R. Schnackenburg „und Gott war der *Logos*“.¹⁴

Siiski ei pruugi see kõik olla nii ühemõtteline. Kreeka keeles võib lauseliikmete järjekord olla üsna vaba, seepärast tuleb otsustada, milline lauseliige salmis 1c on Jumal ja milline *Logos*. Kumb neist on alus, kumb öeldistäide ehk predikatiiv?

Tavapäraselt on predikatiiv ilma artiklita. Artikkel esineb aga siis, kui tahetakse näidata, et predikatiiv on tuntud, või on vastav märgistus ainult

¹¹ *Ibid.*, 55.

¹² Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, I, 209.

¹³ Becker, *Das Evangelium nach Johannes*. Kap. 1–10, 88.

¹⁴ Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*. I, 208.

subjektil.¹⁵ Kui on valida artikliga ja artiklita lauseliikme vahel, siis artikliga on lause alus, artiklita on predikatiiv. Sellest lähtudes tõlgitakse tavapäraselt „Logos oli Jumal“.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et proloogi teise ütlusega esitatakse *Logos*'t oma olemuse ja eksistentsiga ning Jumalaga vahetus suhtes olemisega. *Logos* kuulus Jumala juurde. Seda mõtet täpsustab kolmas ütlus, mis rõhutab *Logos*'e jumalikkust, kuid näitab ühtlasi, et ta ei ole Jumalaga identne. Teda ei saa Jumalaga samastada, aga ta kannab jumalikku olemust. Esimese salmi võtab kokku s 2: „Seesama oli alguses Jumala juures.“

Jumala ja *Logos*'e vahelise suhte probleemi on püütud lahendada vägagi erinevalt.¹⁶ Kuid ka siin tuleb tunnistada, et juttu on jumalikku sfääri kuuluvatest nähtustest, mille kohta puuduvad sobivad väljendid ja grammatika. Siin kasutatakse kõnekujundeid, mis on kohased kõnelemaks sellest, millest, nagu öeldud, kohane kõnelemine on võimatu. Jumalast kõnelemine on rõhutatult ebakohane kõne.¹⁷ Vahest üsna tabav on mõte, et evangelist ei tee siin *Logos*'est mingit subordineeritud alamjumalat, vaid kuulutab *Logos*'e ja Jumala lahutamatu ühtsust. Seda, mis siin on öeldud, ei saa öelda muidu kui vaid vastanduvate lausetega:

ja *Logos* oli Jumala juures
ja *Logos* oli Jumal (1b ja 1c).¹⁸

Selline lähenemine oli väga oluline, kuna juutide jaoks oli usk Ainujumalasse otsustava tähtsusega.

S 3 toob sisse uue mõte, milles kiidetakse *Logos*'e vahendaja rolli loomises:

Kõik on tekkinud tema läbi
ja ilma temata ei ole tekkinud midagi.

Tõdemus, et kõik eksisteeriv on olemas tema läbi, saab olulise kaalu eitava sõnastuse „ilma temata ei ole tekkinud midagi“ kaudu.¹⁹

¹⁵ Vt Gottfried **Steyer**, *Handbuch für das Studium des neutestamentlichen Griechisch*. Bd. 2. Satzlehre, 2. Aufl. (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt GmbH. 1972), 46.

¹⁶ Vt nt Ernst **Haenchen**, *Johannes Evangelium. Ein Kommentar* (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1980), 116.

¹⁷ Kordan siin mõtet: Pöder, „Teoloogilise keele poeetilisuus – mida see tähendab?“, 46.

¹⁸ Sarnaselt Hartwig **Thyen**, *Das Johannesevangelium* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2005), 67; Thyen näitab seda suhet Jeesuse ja Isa suhtena.

¹⁹ Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 55.

Uues Testamendis on vaevalt teist teksti, kus punktile oleks nii palju tähelepanu pööratud kui Jh 1:3-s – kas panna punkt enne või pärast δ $\gamma\acute{\epsilon}\gamma\omicron\nu\epsilon\nu$?

Kas tuleks tõlkida

Kõik on tekkinud tema läbi,
ja ilma temata ei ole tekkinud midagi, mis on tekkinud.
Temas oli elu, ja elu oli inimeste valgus²⁰

või tõlkida

Kõik on tekkinud tema läbi
ja ilma temata ei ole tekkinud midagi.
Mis on tekkinud (δ $\gamma\acute{\epsilon}\gamma\omicron\nu\epsilon\nu$)
tema kaudu / temas ($\acute{\epsilon}\nu$ $\alpha\upsilon\tau\acute{\omega}$), oli elu,
ja elu oli inimeste valgus²¹?

Tekstikriitiliselt pole seda võimalik otsustada, sest mõlema variandi jaoks on häid argumente. Ühtlasi tähendab interpunktsioon interpreteerimist.²²

Sisulise külje pealt oleks paremini mõistetav esimene variant, teksti poeetiline ülesehitus aga toetab teist võimalust. Niisiis kas *temas oli elu* või *tema kaudu / temas tekkis elu*?

Minu jaoks on väga oluline arvestada teksti poeetilist ülesehitust ja parallelismi struktuuri. Seega pean kohasemaks teist varianti:

Mis on tekkinud tema kaudu / temas, oli elu,
ja elu oli inimeste valgus.²³

Nüüd on sisse toodud uus mõiste: elu. Siin ei väideta, nagu midagi muud poleks *Logos*'e läbi tekkinud, küll aga rõhutatakse *Logos*'e osa seoses elu tekkimisega. Elu on ühtlasi Johannese evangeeliumis üks põhilisi mõisteid.

²⁰ Selliselt P 1968. Sellisel põhimõttel tõlgib ka Thyen, *Das Johannesevangelium*, 63, 68–69. Piibliväljaannete lühemaks märkimiseks kasutan moodust, kus täht või tähed näitavad teost (P – Piibel; UT – Uus Testament), järgnev aastaarv aga osutab trükis ilmumise aastale.

²¹ Selliselt P 1997.

²² Bindemann, *Der Johannesprolog*, 331.

²³ Teksti värsilise ülesehitusena arvestan W. Bindemanni esitatut, vt Bindemann, *Der Johannesprolog*, 336, 340. O. Hofius pakub teistsuguse ülesehituse, vt Otfried Hofius, „Struktur und Gedankengang des Logos-Hymnus in Joh 1,1–18“ – *Johannesstudien. Untersuchungen zur Theologie des vierten Evangeliums*, von Otfried Hofius und Hans-Christian Kammler (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1996), 10.

Logos on elu andja, mitte üksnes oma ajaloolise kohalolekuga, vaid juba oma preekisisteerivas olemises. Temas on jumaliku elu täius. Seepärast andis ta ka loodud maailmale elu. Kuid paistab, et siin pole mõeldud mitte üksnes loomises antud bioloogilist elu. Temas oli jumalik elu, mida ta inimestele annab. Seda kinnitab ütlus „ja elu oli inimeste valgus“.

Sellega öeldakse midagi haaramatut: on elu ja ühtlasi on see valgus. Nii nagu elu puhul ei ole mõeldud lihtsalt bioloogilist elu, vaid midagi palju enam, nii on ka valgus siin palju enam kui vaid füüsiline valgus.

Järgmine kaherealine värss (s 5) räägib valguse igavesest kiirgusest, igavesest paistmisest:

Ja valgus paistab pimeduses,
ja pimedus ei ole seda ära võitnud.

Valgus paistab (preesens). Siin võiks mõelda Kristus Jeesuse tulekut maailma. Kuid selline tõlgendus ei klapi proloogi range ülesehitusega.²⁴ Ilmselt on see verb mõeldud ajatuna. See kuulub jumaliku valguse olemuse juurde: valgus paistab ikka ja alati.

Salmi 5 teise rea tõlkega on aga probleeme. Välja on pakutud erinevaid võimalusi, nt „ja pimedus ei mõistnud seda vastu võtta“²⁵, „pimedus ei ole teda taibanud“²⁶, „ja pimedus ei ole seda võtnud omaks“²⁷, „ja pimedus ei suuda seda haarata“²⁸, „ja pimedus ei saa sellest võitu“²⁹ jms.

Kuna s 5 väljendab proloogile omaselt üldisi, mitte ainult inimestega seotud seaduspärasusi, siis pole siin tegu inimestega, kes enda valgusele sulgesid, vaid jumalavastaste jõududega, kes püüdsid seda valgust kustutada.³⁰ Selliselt ei ole siin tegu mitte inimeste põhimõttelise otsustamisega valguse vastu, vaid selles on kosmoloogiline mõte, mille taustaks on valguse ja pimeduse vaheline võitlus.³¹

²⁴ Vt Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 56; vrd Thurén, *Johannese evangeelium*, 24.

²⁵ Selline mõte on UT 1715.

²⁶ Nii Toomas Paul UT 1989.

²⁷ Nii P 1968, P 1997.

²⁸ Nii R. V. G. Tasker, *Johannese evangeelium. Sõnaseletus* (Tallinn: Kristlik Kirjastusselts *Logos*, 2002), 35.

²⁹ P 2014.

³⁰ Teisiti Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, I., 223.

³¹ Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 57.

Pean õigeks s 5 tõlkida: „Ja valgus paistab [preesens] pimeduses, ja pimedus ei võitnud teda ära [οὐ κατέλαβεν, aorist]“.³² Sisuliselt võiks tõlkida ka „ja pimedus ei hävitanud seda ära“.³³

Pimedus küll proovis valgust võita, kuid valgus särab endiselt. *Logos'*est lähtuv inimeste eluvalgus valgustab endiselt.

Jättes kõrvale s-des 6–8 oleva proosatekstilise sisselõike Ristija Johannesest ja tema tunnistusest, jätkub proloog mõttega, et tõeline valgus oli tulemas maailma (s 9):

Tõeline valgus,
mis valgustab iga inimest,
oli maailma tulemas.

Kuigi seda ei ole otseselt nimetatud, annab proloogi mõttearendus mõista, et nii siin kui ka edasises tekstis on valguse näol keskseks tegelaseks *Logos*. U. Schnelle toob esile, et proloogi autor identifitseerib *Logos'*e rõhutatult tõelise valgusena, millega ta tõstab esile tema ainulaadsuse ja kaitseb teda konkureerivate taotluste eest. Valgusena paistab *Logos* iga inimese jaoks, mis omakorda kriipsutab alla kristussündmuse antropoloogilist mõõdet ja näitab ühtlasi selle seotust inimmaailmaga. Kõik inimesed on *Logos'*e maailmas toimimisest puudutatud, sest temale võlgname oma olemasolu.³⁴ Igal juhul see valgus paistab, paistab ka pimeduses ja pimedus ei ole teda ära võitnud.

See tõeline maailma tulev valgus paistab kõigile inimestele. Siin ei ole veel mõeldud lihaks saanud *Logos'*e tegevust. Tegelikult sai *Logos'*e maailma tulek alguse juba loomisel.³⁵ Ta tegutses selles maailmas juba enne inimeseks saamist. Sellele osutavad tarkusekirjanduse paralleelid Trk 8:1; Srk 24:1–22; vt Õp 1:2.³⁶

³² Selliselt ka Thyen. *Das Johannesevangelium*, 63.

³³ Vt *ibid.*, 74.

³⁴ Udo **Schnelle**, *Das Evangelium nach Johannes* (Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 1998), 37.

³⁵ Vt *ibid.*

³⁶ Vt Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 58.

LOGOS OLII MAAILMAS

Salmiga 10, mis on sisse juhutatud s-ga 9, algab proloogi teine osa, mis haarab üht kolmerealist (s 10) ja kaht kaherealist (s 11 ja 12) värssi. Nagu öeldud, on siin jätkuvalt juttu preeksisteerivast *Logos'*est.³⁷ Kuigi proloogi tekst koosneb mitmest kihistusest, on see koostatud sündmuste toimumise järjekorda silmas pidades.³⁸ Kui senised väljendid puudutasid *Logos'*e sealpoolest, siis nüüd on juttu tema eksistentsist ja tegevusest tema vahendusel loodud maailmas. Siinjuures on mõeldud just inimmaailma.

Salmis 9 on öeldud, et tõeline valgus oli maailma tulemas. Kuid kohe järgnevalt on öeldud, et ta oligi maailmas:

Ta oli maailmas,
ja maailm on tekkinud tema läbi,
ja maailm ei tundnud teda ära (s 10).

Et s-des 10 ja 11 ei mõelda mitte valgusele, vaid *Logos'*ele, kelle üheks omaduseks on valgustada, seda kinnitab meessoost asesõnade kasutamine.³⁹

Imselt ei tähenda s-s 10 kirjutatu, et s-s 9 öeldud maailma tulemise mõte oleks juba täitunud, vaid oodata on veel midagi erakordset. Ees seisab *Logos'*e lihaks saamine (s 14) ja tema tulemine aus ja väes (Jh 14:3).

Ütluses „ja maailm ei tundnud teda ära“ peetakse silmas maailmas elavaid inimesi. Väljend „tundma, tundmine“ kannab sügavamat tähendust, kui meie oma argikeeles oleme harjunud. Selles sisaldub ka tahe: inimesed ei tahtnud temast midagi teada, ei tahtnud temaga tegemist teha.⁴⁰ Inimeste tahtlik otsus kajastub ka järgnevas:

Ta tuli omade keskele,
ent omad ei võtnud teda vastu (s 11).

Maailm oli end tema ilmutusele sulgenud. Inimeste maailm oleks pidanud oma päritolu teadma, kuna see oli *Logos'*e läbi loodud. Aga inimesed

³⁷ Schnackenburgi arvates seostas evangelist neid salme juba inkarneerunud *Logos'*ega; Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, I., 234.

³⁸ Nii Thurén, *Johannese evangeelium*, 24.

³⁹ Vt *ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*

otsustasid tema vastu. See on traagiline eksitus, aga ühtlasi ka maailma traagiline süü.⁴¹

Mida tähendavad *Logos*'ele omad, mis mõttes on nad omad, see jääb täpsustamata. Kuid proloogi loogikast on aru saada, et siin ei ole mõeldud üksnes juute, vaid inimesi juba palju varasemast ajast.⁴² Siiski antakse ka rõõmustav sõnum:

Aga kõigile, kes tema vastu võtsid,
andis ta meelevalla saada Jumala lasteks,
neile, kes usuvad tema nimesse (s 12).

Juba inimkonna algusest peale leidis neid, kes teda vastu võtsid, ja neile anti meelevald saada Jumala lasteks. Johannese evangeeliumi proloogist selgub, et selliseid Jumala lapsi, kes usuvad *Logos*'e nimesse, võis olla kõigil ajastutel ja kõigi rahvaste hulgas. Selliste inimeste Jumala lapseks saamine toimus Jumalast sünni kaudu. Seda kinnitab s-s 12 alanud mõte:

kes ei ole sündinud verest,
ei liha tahtest,
ei mehe tahtest,
vaid Jumalast (s 13).

Salmi 13 alusel on selge, et tegemist ei ole Jumala lastega bioloogilises mõttes, vaid millegi muuga, mida on nimetatud Jumalast sünniks või Jumalast sigitamiseks.⁴³ Kuidas see Jumalast sündimine toimub, ei ole lahti seletatud. Küll on aga antud mõista, et sellel on nii õiguslik kui ka osaduslik tähendus. Jumala laps kuulub Jumala perekonda. Päästelooliselt on väga oluline, et juba enne inkarnatsiooni oli *Logos*'el õigus anda inimestele meelevald ja võimalus saada Jumala lasteks. Otsustavaks tingimuseks oli uskumine tema nimesse. Nimi muudab haaramatu isiku teatud piires konkreetseks ja haaratavaks. Nime asemel võidi kasutada ka vastavat tiitlit. Nimi esindab õigupoolest kogu isikut.⁴⁴ Nimi ise on aga siin jäänud nimetamata; konkreetne isikunimi Jeesus ilmub alles

⁴¹ Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 58.

⁴² Vrd Thurén, *Johannese evangeelium*, 24.

⁴³ Bindemann, *Der Johannesprolog*, 341–342.

⁴⁴ Thurén, *Johannese evangeelium*, 25.

inkarnatsioonis.⁴⁵ Nime tähendust ja nimesse uskumist võib vaadelda Jumala endaesitluse taustal, kui ta ilmutas ennast Moosesele: „Jahve, Jahve on halastaja ja armuline Jumal, pika meelega ja rikas heldusest ning tõest“ (Ex 34:6). Selliselt halastaja ja armulisena käitub Jumal nendega, kes oma elu temale rajavad.⁴⁶

Jumala nime elemente leidub Vana Testamendi paljudes kirjakohtades. Johannese evangeeliumi proloogis tulevad need Jumala nime olemuslikud elemendid „arm ja tõde“ esile inkarneernud *Logos*'e juures:

ja me nägime tema kirkust
nagu Isast Ainusündinu kirkust,
täis armu ja tõde (s 14).

Neid jumaliku reaalsuse põhjuslikke seoseid on raske mõista, kuid neid võib usaldada ja nende eest võib Jumalat tänada. Üldse on Johannese evangeeliumis keskseks päästelooliseks argumendiks usk. Väga selgelt väljendub see ütluses „Sest nõnda on Jumal maailma armastanud, et ta oma ainusündinud Poja on andnud, et ükski, kes temasse usub, ei hukkuks, vaid et tal oleks igavene elu“ (Jh 3,16), samuti nt Jeesuse sõnades „Uskuge Jumalasse ja uskuge minusse!“ (Jh 14,1).

LOGOS SAI LIHAKS

Proloogi kolmas osa algab kolme olemusliku ütlusega, millele järgneb väga tähtis selgitus.

Ja *Logos* sai lihaks
ja elas meie keskel,
ja me nägime tema kirkust
nagu Isast Ainusündinu kirkust,
täis armu ja tõde (s 14).

Evangeeliumi proloog on saavutanud nüüd oma kõrgpunkti. Lause subjekt $\acute{\omicron}$ $\lambda\acute{o}\gamma\omicron\varsigma$ s-s 14 seostatakse teadlikult s-ga 1 ja rõhutatakse, et

⁴⁵ U. Wilckensi arvates on juba siin tegu nimega Jeesus; Wilckens, *Das Evangelium nach Johannes*, 32.

⁴⁶ *Ibid.*, 34.

järgmistes ütlustes on tegemist alguses Jumala juures viibinud *Logos*'ega.⁴⁷

See on väga oluline tõsiasi, millel on määratu ulatusega tähendus: preeksisteeriva jumaliku *Logos*'e inimeseks saamine. *Logos* oli küll kogu aeg maailmaga sidemetes, kuid nüüd astus ta ajaloo areenile tõelise inimesena. See on suur inkarnatsiooni-ime: „Ja *Logos* sai lihaks“. See on ka viimane kord, kui märksõna *Logos* proloogis esile tuleb.

Eelnevale tagasi vaadates võib öelda, et proloogi esimesele märksõnale *Logos* on lisandunud uued märksõnad ja seosed, mis kõik tähistavad *Logos*'e erinevaid külgi ning tegevusi. Proloogi esituslaadist on aru saada, et *Logos*'e kohta öeldu ei ole ammendav. Temas ja ta tegevuses on meile haaramatult palju enam. Kuid rohkem infot jumalikku sfääri kuulva *Logos*'e kohta lihtsalt ei anta.

J. Thurén toob esile, et ütluse „*Logos* sai lihaks“ mõistmise eelduseks on vaja meelde tuletada Gn 6:3: „Aga Issand ütles: „Minu Vaim ei pea iga-vesti jääma inimesse, sest ta on ikkagi ainult liha““ ja Js 40:6: „Kõik liha on nagu rohi“. Proloogi lause ei väida, et enne tühi ja jõuetu Sõna/*Logos* sai nüüd tugevaks tõelisuseks, õieti mateeriaks, vaid vastupidi: kõikvõimas *Logos* sai nõrgaks, pealtnäha kasutuks, kaduvaks lihaks. Gn 6:3 kontekstist selgub, et liha on patuga rikutud. *Logos*'e poolt omaks võetud liha on ometi eriline. *Logos* ei kaotanud ka lihasse tulles oma jumalikku väge. *Logos* sai küll nõrgaks, aga ometi ilma oma väge kaotamata.⁴⁸

Lihaks saamisega toimus *Logos*'e olemisviisi muutus: varem oli ta oma kirkuses (vrd Jh 17:5.24), nüüd võttis ta endale maise-inimliku eksistentsi madaluse; varem oli ta „Jumala juures“ (Jh 1:1), nüüd paneb ta oma telgi üles inimeste juurde, ja seda inimesena, liha täies reaalsuses, et pärast oma Isa juurde tagasi pöördumist saada tagasi taevase olemisviisi kirkus (Jh 17:5). See öndsuslooline tähelepanek leiab oma väljenduse Inimese Pojana alla laskumise ja üles minemise ütlustes (Jh 3:13.31; 6:62).⁴⁹

Lihaks saamine ei tähenda mitte üksnes kokkupuutumist maisega või lihtsalt taeva ja maa vahelist kommunikatsiooni, vaid see näitab *Logos*'e muutumist; ta on nüüd, mis ta varem ei olnud: tõeline ja tegelik inimene. Ühtlasi kannab preeksistentse *Logos*'e lihaks saamine endas ütlust tema

⁴⁷ Schnelle, *Das Evangelium nach Johannes*, 39.

⁴⁸ Thurén, *Johannese evangeelium*, 25.

⁴⁹ Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, 242.

identiteedi ja olemuse kohta. Inimene Jeesus on jumalik ilmutaja, kes ise endas kehastas Jumala sõnumit.⁵⁰ Inkarnatsiooni kaudu sisenes Jeesuse ainukordne ja vahetu jumalakogemus ajalukku ja on nüüd inimestele haaratav kui Jumala Poja ilmutus. See, mida Jeesus oma tegudes, kõnedes ja kannatustes korda saatis, vastab algusest peale Jumala tahtele.⁵¹

R. Schnackenburgi mõttekäigu kohaselt laskus *Logos* inkarnatsioonis taevast alla maa peale. Seejuures ei olnud Kristus lihas siin mitte adamiitliku inimkonna esindajaks, nagu Pauluse arutluses (vrd Rm 8:3), vaid ta on maaga seotud inimeste taevasesse elumaailma ja kirkusesse juhtija (vrd Jh 6:62 jj; 14:6; 17:24).⁵²

Kuidas *Logos*'e lihaks saamine toimus, seda pole lähemalt selgitatud, seda saladust pole siin avaldatud. Küll aga annab selle kohta tähtsa vihje väljend „Isast Ainusündinu“ (s 14). Otsustav on tõsiasi, et *Logos* sai lihaks. Kui siin on kasutatud sõna *sarx*, siis näitab see, et *Logos* on astunud sellisesse olemisse, mis erineb tema senisest olemisviisist põhimõtteliselt. Kuid see väide sisaldab enamgi. See on vastuväide arusaamale, nagu oleks Kristus tulnud siia maailma näiva ihuga. Ei, *Logos* sai tõeliseks inimeseks, kellena ta elas ajaloolist elu. Seda rõhutab lause: „Ta elas meie keskel“ (s 14). Kreeka verb *ἔσκήνωσεν* tähendab: ta pani oma telgi üles meie keskele. See võib tähendada, et ta tuli ainult ajutiselt maa peale, et siis taas oma tõelisele kodumaale tagasi pöörduda. Kuid ilmselt on siin mõeldud enamat. Salmides 14 jj on kasutatud väljendeid ja ettekujutusi, mis sarnanevad vanatestamentlike lugudega Jahve teofaaniatest (vt Ex 33 ja 34). Esmalt tegi Jumal oma eluasemeks või täpsemalt kohtumispaigaks, kus ta oma au ilmutas, seadusetelgi, hiljem templi (vrd Ex 33:9 jj; Nm 12:5; 2Sm 7:6; Ps 78:60). Vanatestamentlikus prohvetluses on tõotus, et messialikul ajal hakkab Jumal uuesti elama Jeruusalemmas (vt Jl 4:17–21; Sk 2:14). Srk 24:8-s on see mõte kantud üle jumalikule tarkusele. Ta on oma telgi löönud üles Iisraeli rahva keskele. Nii on Johannese evangeeliumi proloogis kasutatud juutliku ilmutusteoloogia mõtteid, mis on seotud lihaks saanud *Logos*'ega.⁵³

Logos-hümnis on seni olnud juttu üksnes Jumalast, mitte kordagi

⁵⁰ Vt Schnelle, *Das Evangelium nach Johannes*, 40.

⁵¹ *Ibid.*, 43.

⁵² Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, 243.

⁵³ Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 60–61.

Isast. Ka märksõna „Ainusündinu“ esineb esimest korda siin. Nende väljendite, Isa ja Ainusündinu esmakordne proloogis kasutamine just seoses *Logos*'e lihaks saamisega (veel esinevad need märksõnad s-s 18) viib mõttele, et siin peetakse silmas *Logos*'e lihaks saamist inimesena sünni kaudu. Ürgalguse kohta ei anna proloogi esimesed salmid mingit lähemat selgitust kui lihtsalt, et alguses oli *Logos* ja *Logos* oli Jumala juures. *Logos*'e lihaks saamise juures aga osutavad väljendid Isa ja Ainusündinu erakordsele sünni-imele. Inimeseks saanuna sai *Logos*'est Ainusündinu. Igavene *Logos* sai ajalooliseks inimeseks neitsist sünni kaudu (vrd Mt 1:18–24; Lk 1:28–56). Kas proloogi koostaja(d) oli(d) Jeesuse sünnilooga piisavalt tuttav(ad), ei ole teada. Küll oli neil seda võimalik järeldada prohveti kuulutusest: „Sellepärast annab Issand ise teile tunnustähe: ennäe, neitsi jääb lapseootele ja toob poja ilmale ning paneb temale nimeks Immaanuel“ (Js 7:14).

Mis puutub sellesse, kas siin võiks olla tegu tegeliku neitsist sünniga, siis selles küsimuses on A. Hiob koostanud ülevaate möödunud sajandi lõpu ja käesoleva sajandi alguse mõjukate teoloogide arutlustest. Nende seisukoht on üsna üksmeelne, et tegemist on legendiga.⁵⁴ Selline tulemus on täiesti ootuspärane, sest tegemist on ainukordse sündmusega, mida tavapäraste ajalouuurimise meetoditega tõestada ei saa. Kuid see ei tähenda, et seda poleks toimunud. Küsimus taandub Matteuse ja Luuka evangeeliumide ütluste (vt Mt 1:18–24 ja Lk 1:28–56; 2:1 jj) taga olevate tunnistajate usaldusväärsele. A. Hiob tsiteerib neitsist sünniga seoses Walter Künnethit: „See on ainulaadne märk Jumala laskumise ja eneseavamise müsteeriumi kohta Naatsareti Jeesuses.“⁵⁵ Inimeste jaoks jääb see viimselt usu küsimuseks.

Igal juhul annab Johannese proloog *Logos*'e lihaks saamisele erakordse tähenduse: Jeesus on Jumal Isa Ainusündinud Poeg, ainsana inimeseks sündinu.

⁵⁴ Arne Hiob, „Jeesuse Kristuse sündimine neitsi Maarjast“ – *Usuteaduslik Ajakiri*, 1/2007 (56), 78–79.

⁵⁵ *Ibid.*, 77.

„ME NÄGIME TEMA KIRKUST“

Lihaks saanuna sai igavesest *Logos*'est ajalooline isik Jeesus Kristus (s 17), keda tunti kui Jeesus Joosepi poega Naatsaretist (vt Jh 1:45). Seda rõhutab proloogi kolmandas osas toimunud tähelepanuväärne stiili muutus. Nüüd on tegu tunnistusliku stiiliga, ühtlasi võib seda osa nimetada ka pealtnägijate osaks. Ta „elas meie keskel, ja me nägime tema kirkust“ (s 14). Ütlusi Jumala Isa ja tema Poja kohta leiame Jeesuse sõnades korduvalt (vt nt Jh 5:20.26.37; 6:46; 10:15.30 jt). Olulised tunnistused on ka sünoptilistes evangeeliumides, nt taevane tunnistus Jeesuse ristimisel: „Ja taevast kostis hääl: „Sina oled mu armas Poeg, sinust on mul hea meel!““ (Mk 1:11; par) ning juhtum muutmise mäel: „... ja pilvest kostis hääl: „See on mu armas Poeg, teda kuulake!““ (Mk 9:7; par). Tähelepanuväärne on kaheteistaastase Jeesuse vastus oma vanematele: „Miks te siis olete mind otsinud? Kas te ei teadnud, et ma pean olema neis paigus, mis on mu Isa päralt?“ (Lk 2:49). Kuid kõige paremini kajastab neid suhteid Johannese evangeelium. Lisaks sellele, et seal tuntakse Jeesust Jumala ainusündinud Pojana (Jh 3:16.18), mis osutab tema jumalikule, taevasele päritolule, tunneb evangeelium teda ka Inimese Pojana (vt Jh 3:13.14 jt), mis osutab tema inimlikkusele, tema inimeseks olemisele. Veel on teda nimetatud Messiaks ehk Kristuseks (Jh 4:25 jj), Iisraeli kuningaks (Jh 1:49), õpetajaks (Jh 1:38) jne. Et Jeesus Jeruusalemma templit kui oma Isa koda mõistis, väljendub tema ütluses Jh 2:16. Väga tähelepanuväärsed on Jeesuse enese tunnistused oma suhtest Isaga (vt nt Jh 5:19–30 jt), samuti tema enesekohased „Mina olen ...“ ütlused (vt nt Jh 6:35; 8:12; 10:7.11.36; 11:25; 14:6; 15:1).

See on üks kristluse alustrajavaid usutunnistusi: Naatsareti Jeesuses sai Jumal inimeseks, *Logos* asus lihasse. Kes seda ära tunneb ja koguduse usutunnistusega nõustub, temale ilmub Ainusündinu kirkus, Ainusündinu *doxa* (vrd Jh 17:5), ja tal on osa Jumala Poja päästeteos. See on Ainusündinud Poja *doxa*, mille kaudu Isa ja Poja vahelist erilist suhet, erakordset ja võrreldamatut suhet rõhutatakse.⁵⁶ Kuna *doxa* seondub just taevase olendiga, siis selle *doxa* nimetamine toob Ainusündinu unikaalsuse veel rohkem esile.⁵⁷ Nii iseloomustab Isast Ainusündinut tema kirkus,

⁵⁶ Vt Schnelle, *Das Evangelium nach Johannes*, 41.

⁵⁷ Vt Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, 246.

tema *doxa*. Küll oli see kirkus Jeesuse maises elus paljude jaoks varjatud. Kuid Jeesuse imed ja tunnustähed, tema tegevus – seda olid pealtnägijad kogenud ja usus vastu võtnud. Lihakssaanu *doxa* oli tema jumalapojaliku olemuse ja tema meelevalla manifestatsioon. Järgmistes ridades kirjeldatakse seda kirkust juba lähemalt. Esmalt on öeldud, et see oli Ainusündinu kirkus.

Ainusündinu on ainus kui selline, Jumala Poeg ilma sarnaseta. Jumalal on palju lapsi, kes on Jumalast sündinud (s 13), kuid mitte keegi pole võrreldav temaga. Tema on alguses olnud *Logos*'e (s 1) inkarnatsioon. See pärast on ta ka eriliselt Isa armastuse osaline. Ainult tema juures tuleb esile Ainusündinu *doxa*, mitte kellegi teise juures. See eristab teda, kes on saanud tõeliseks inimeseks, teistest inimestest. Kuid seda kirkust pole ta endale ise võtnud. See kuulus talle juba igavikus enne inimeseks saamist. Ühtlasi väljendab see tõsiasia Isa ja Ainusündinu erakordset kokkukuuluvust. Nii võis Jeesus öelda: „Mina ja Isa oleme üks“ (Jh 10:30).

Evangeeliumi lugejatele pidi saama kohe selgeks, et Ainusündinud Poeg on Isa täievoliline esindaja. Nii võis Jeesus oma jüngritele öelda: „Kes on näinud mind, see on näinud Isa“ (Jh 14:9). See seostub ka tema kirkusega, mis määras tema olemuse maapealseks eksistentsis. Ning selle tunnuseks on „täis armu ja tõde“. Nendel mõlemal väljendil on selged vanatestamentlikud paralleelid, kus nad on omavahel seotud (vt Ex 34:6; Ps 25:10; 40:11; 5:4; 89:25). Võib arvata, et eelkõige on silmas peetud Jahve teofaaniat Siinail (Ex 34:6). Jumal ilmutas seal end kui „halastaja ja armuline Jumal, pika meelega ja rikas heldusest ning tõest“. Sõna „arm“ (χάρις) esineb Johannese evangeeliumis üksnes proloogis. Sõnal „tõde“ (ἀλήθεια) on oluline tähendus kogu Johannese evangeeliumile. Analoogiliselt kreekapärase keelekasutusega tähendab tõde jumalikku, end ilmutavat tõelisust. Nii võib öelda, et Jeesuse kirkus on täis armu ja õndsust toovad ilmutuskirkust ja ilmutustõelisust.⁵⁸

Kahjuks juhtus ka Ainusündinuga see, mis on öeldud preeksistee-riva *Logos*'e kohta, et maailm ei tundnud teda ära, et Ta tuli omade keskele, ent omad ei võtnud teda vastu (s 10–11). Tagajärjeks oli Jeesuse ristisurm. Kuid ka see läks tõeks, et kõigile, kes tema vastu võtsid, andis ta meelevalla saada Jumala lasteks, neile, kes usuvad tema nimesse (vt s 12). Sellega seoses on tähelepanuväärne jüngritele antud läkitus ülestõusnud

⁵⁸ Vt Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 61–62.

Jeesuse poolt (Jh 20:21–23): „Nõnda nagu Isa on läkitanud minu, nõnda saadan ka mina teid“ (s 21).

Proloogi s 15 moodustab teise sisselõike Ristija Johannese tunnistusest. Johannes annab pealtnägijana tunnistuse lihaks saanud *Logos'*est, et „Tema ongi see, kelle kohta mina ütlesin: See, kes tuleb pärast mind, on olnud minu eel, sest tema oli enne kui mina“. Tema on pärast Ristijat esile astunud, kuid ta on olnud juba alati (preeksisteerivana). Seepärast on ta tähtsam kui Ristija.⁵⁹

Salm 16 lõpetab s-s 14 alanud mõtte:

Jah, meie kõik oleme võtnud tema täiusest,
ja armu armu peale.

Siin kõneldakse kogemusest, millest „meie kõik“ oleme osa saanud. Eelkõige on mõeldud siin neid, kes Jeesusega tema maise elu päevil kohtusid. Nemad nägid Jeesuse kirkust. Kuid nii võisid tunnistada ka teised Jeesusesse uskujad. Kõik nad said suure tänulikkusega osa Jeesuse kaudu ilmunud Jumala armu täiusest. Arvestades proloogi ülesehitust, ei peeta siin silmas kaht õndsusloolist faasi (neist on juttu s-s 17), vaid seda armu, mida Ainusündinu tõi ning mida ikka ja jälle usklikele uute kohtumiste kaudu jagatakse. Sellise armu kogemus vallandas uue kogemuse, mis sai lähteks jällegi uuele armu kogemusele.⁶⁰

Väljendid armu ja tõe kohta saavutavad oma kõrgpunkti s-s 17:

Seadus on ju antud Moosese kaudu,
arm ja tõde aga tulnud Jeesuse Kristuse kaudu.

Siin vastandatakse radikaalses antiteetilises vormis vana- ja uustestamentliku ilmutuse esindajad. Ühel pool seisab Mooses, teisel pool Kristus Jeesus. Moosese kaudu anti Siinai leping ja selle osana Seadus; Kristus Jeesuse kaudu aga anti uus leping, uus õiguskord, mida iseloomustab arm ja tõde.⁶¹ Selle kõige toomisega saavutas Ainusündinu oma maise elu eesmärgi (vrd Jh 19:30⁶²). Just Kristus Jeesuse kaudu teostub Jahve teofaanial

⁵⁹ Vt *ibid.*, 62.

⁶⁰ Vt *ibid.*

⁶¹ Vt *ibid.*, 63.

⁶² Jh 19:30 toodud ristil öeldud Jeesuse sõnu sobiks „See on lõpetatud!“ asemel tõlkida pigem: „See on täide viidud / eesmärgile viidud / täiuseni jõudnud!“.

öeldu: „Issand, Issand on halastaja ja armuline Jumal, pika meelega ja rikas heldusest ning tõest“ (Ex 34:6).

Kui mõelda proloogis *Logos*'e kohta öeldule ja võrrelda seda Ainusündinu kohta öelduga, siis on viimase kohta öeldud palju vähem, kuid selle eest jutustab temast kogu Johannese evangeelium. Evangeelium avab lühidalt, mida tähendab, et „me nägime tema kirkust“ (s 14). Miks lühidalt? Selle kohta ütleb Jh 21:25: „On veel palju muudki, mida Jeesus tegi. Kui need kõik ükshaaval üles kirjutataks, siis, ma arvan, ei suudaks kogu maailmgi mahutada raamatuid, mis tuleks kirjutada.“

AINUSÜNDINU ÜLENDAMINE AUSSE

Proloogi lõppakordiks on usutunnistus ausse ülendatud Ainusündinust:
Keegi ei ole iialgi näinud Jumalat.
Ainusündinud Jumal, kes on Isa rinna najal,
tema on meile teate toonud (s 18).

Eri käsikirjad võimaldavad s 18 puhul põhiliselt kaht lugemisviisi: (ὁ) μονογενῆς θεός = Ainusündinud Jumal ja ὁ μονογενῆς υἱός = Ainusündinud Poeg.

Tekstikriitiliselt peetakse põhjendatumaks esimest varianti. Kui see variant on algne, siis viitab see seosele proloogi algusega s 1c: „ja *Logos* oli Jumal“.⁶³

Ring on täis saanud. Seesama lihaks saanud Ainusündinu on ausse ülendatuna Jumala erakordses läheduses. Täitunud on Jeesuse palve:

Isa, tund on tulnud, kirstasta oma Poega, et ka Poeg kirstastaks sind, [...] Mina olen sind kirstastanud maa peal, lõpetanud töö, mille sa mulle andsid teha, ja nüüd kirstasta ka sina, Isa, mind enese juures selle kirkusega, mis mul oli enne maailma rajamist sinu juures! (Jh 17:1–5).

Ainusündinu on oma telgi üles võtnud ja tagasi oma kuningriiki läinud. Kuid kõik ei ole sugugi endine. Ausse ülendatuna ei nimetata teda enam *Logos*'eks. Inimeseks olemine on jätnud oma kustumatu jälje. Oma taevases aus on ta jätkuvalt Ainusündinu. Ühtlasi paistab välja seos maise

⁶³ Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, 63; vt ka Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*. 27. revidierte Auflage (Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1993), 248.

Jeesuse ja ausse ülendatud Jumala Ainusündinu vahel: „tema on meile teate toonud“ (s 18c). Jah, Kristus Jeesus on see ausse Ülendatu. Selliselt täitub tema ütlus „Mina olen tulnud, et neil oleks elu, ja oleks seda ülirohkesti“ (Jh 10:10). Meile haaramatuna on Ainusündinud Jumal Isa rinna najal, erakordses läheduses, erakordses kokkukuuluvuses. Nii nagu s 2 puhul, ei tehta ka siin Ainusündinust mingit subordineeritud alamjumalat, vaid kuulutatakse Ainusündinu ja Jumala lahutamatu ühtsust. Kahtlemata on ka käsikirjade teine variant täiesti kohane: Ainusündinud Poeg. Sünoptiliste evangeeliumide tunnistusest selgub, et ta on ka ausse ülendatud Inimese Poeg (vt Mt 26:64; Mk 14:16; Lk 22:69). Need ütlused ei vastandu omavahel, vaid toovad esile tema erinevaid tähendusi. Olgu siin veel juhitud tähelepanu, et Piiblis on üles võtmine ja ülendamine – seda ju s 18 väljendab – ühtlasi pildiks õigeks mõistmisest.⁶⁴ Isast Ainusündinu sai ka õigeks mõistetud. Seda kõike kinnitab algkristlaste usutunnistus: „Jumal on avalikuks saanud lihas, õigeks tunnistatud vaimus, nähtav olnud inglitele, kuulutatud paganatele, usutud maailmas, võetud üles kirkusesse“ (1Tm 3:16).

Ütlusega, et keegi ei ole iialgi näinud Jumalat, vaidlustatakse iga-sugune vahetu Jumala nägemine mitte üksnes iisraeli religioonis, vaid üldse. Sellega seondub Jeesuse ütlus „Mitte keegi ei ole näinud Isa peale selle, kes on Jumala juurest; see on näinud Isa“ (Jh 6:46). Üksnes Kristus Jeesusele on antud selline eesõigus näha Jumalat, sest tema on Jumala Ainusündinu. Proloogi viimane lause tunnistab, et Ainusündinu on taas jõudnud oma taevasesse ausse, Isa lähedusse, nagu see oli kõige alguses. Ja tema on meile teate toonud. Tema ise ongi see teade – Ainusündinud Jumal, Ainusündinud Poeg, Jumala Poeg –, keda evangeeliumi lehekülgedel esitletakse, üha laiemalt iseloomustatakse, tema meelevalda kirjeldatakse. Seejuures on väga tähtsal kohal koguduse usutunnistus (Jh 3:13–21.31–36), mis lisaks Jeesuse taevasse mineku ja ülendamise sõnumile (vt Jh 3:13.14) võtab kokku Jeesuse maapealse missiooni tähenduse. Ühtlasi on siin vastus, miks *Logos* sai lihaks: „Sest nõnda on Jumal maailma armastanud, et ta oma ainusündinud Poja on andnud, et ükski, kes temasse usub, ei hukkuks, vaid et tal oleks igavene elu“ (Jh 3:16).

⁶⁴ Vt Adolf Pohl, *Die Offenbarung des Johannes*, 2. Teil, 4. Aufl. (Wuppertal: R. Brockhaus Verlag, 1977), 97–98.

KOKKUVÕTE

Johannese evangeeliumi proloog on uks, mille kaudu lugeja võib siseneda, et mõista evangeeliumi sõnumit. Enne kui asuda Jeesuse tegevuse ja õpetuse kirjeldamise juurde, antakse tema kohta lühike, aga paljuütlev tutvustus.

Proloogi alguses räägitakse jumalikku sfääri kuuluvatest ilmingutest, mis jäävad väljapoole inimese tunnetushorizonti. Kuna Jumal ise on ligipääsmatu, ületamatu, mõistetamatu, siis saab inimene teda mõista üksnes selles, mida Jumal ise ilmutab. Nende seoste väljendamiseks saab kasutada kõnekujundeid, mis on kohased kõnelemaks sellest, millest kohane kõnelemine on võimatu.

Proloogi alguses on keskseks märksõnaks *Logos*. Kuna *logos* ei olnud küllalt selgelt defineeritud, siis sobis seda kasutada jumalikku ja inimlikku sfääri ühendava kõnekujundina. Kuna jumalikku sfääri kuuluvate nähtuste kohta puuduvad sobivad väljendid ja grammatika, siis ei saa või ei ole õige sellistest tekstidest liiga palju välja lugeda.

Proloogi esimesed väited näitavad *Logos*'e preeksistentsi, ürgalgust enne loomist. Lühikestest ütlustest võib mõista Jumala ja *Logos*'e erakordset kokkukuuluvust. Need ütlused kuulutavad *Logos*'e ja Jumala lahutamatu ühtsust. Nii ei ole *Logos* mingi alamjumal, vaid Jumala täievoliline esindaja, kelle kaudu Jumal tegutses. Kogu loomine toimus *Logos*'e kaudu. Kuid oma sügavamas olemuses jääb *Logos* siiski haaramatuks.

Proloogis tulevad esile ka Jumala-vastased jõud. Vastandlike jõudude konflikt tuuakse esile valguse ja pimeduse kokkupõrkena. Valgus paistab pimeduses, kuid pimedus ei ole seda ära võitnud. Siin ei ole tegu mitte inimeste põhiotsustamisega, vaid selles on kosmoloogiline mõte.

Kuid vastasjõud ilmnevad ka inimeste maailmas. Inimesed olid end Jumala ilmutusele sulgenud. Inimesed, kes oleksid pidanud oma päritolu teadma, otsustasid Jumala vastu. See on traagiline eksitus, aga ühtlasi ka maailma traagiline süü. Kuid juba inimkonna algusest peale oli siiski ka neid, kes teda vastu võtsid, ja neile anti meelevald saada Jumala lasteks.

Proloogi kõrgpunktiks on sõnum *Logos*'e lihaks saamisest. *Logos* oli küll kogu aeg maailmaga sidemetes, kuid nüüd astus ta ajaloo areenile tõelise inimesena. See tähendas ka tema identiteedi muutumist. Edaspidi proloogis märksõna *Logos* enam esile ei tule. Selle asemel on Isast

Ainusündinu. See on tähelepanu vääriv, et lihaks saamisel, inimeseks sünnil sai *Logos*'est Isast Ainusündinu.

Ainusündinu on ainus selline, Jumala Poeg ilma sarnaseta, Isa täievoliline esindaja. Ainult tema juures tuleb esile Ainusündinu *doxa*, mitte kellegi teise juures. Ainusündinu kirkust iseloomustavad sõnad „täis armu ja tõde“.

Proloogi s-ga 14 algavat osa võib nimetada pealtnägijate osaks: ta „elas meie keskel, ja me nägime tema kirkust“ (Jh 1:14). Inimesed tundsid Isast Ainusündinut kui Jeesust Joosepi poega Naatsaretist (Jh 1:45), kuid ühtlasi oli ta võrratult enamat. Inimesed võisid võtta tema täiusest, ja armu armu peale. Väljendid armu ja tõe kohta saavutavad oma kõrgpunkti s-s 17: „Seadus on ju antud Moosese kaudu, arm ja tõde aga tulnud Jeesuse Kristuse kaudu“.

Proloogi lõppakordiks on usutunnistus ausse ülendatud Ainusündinust. Ainusündinu on taas jõudnud oma taevasesse ausse, Isa lähedusse, nagu see oli kõige alguses. Teda esitletakse kui Ainusündinud Jumalat, kes on Isa rinna najal. Ka siin näidatakse üht erakordset Jumal Isa ja Ainusündinud Jumala kokkukuuluvust. Ainusündinu ei ole mingi alamjumal, vaid Jumala täievoliline esindaja, kelle kaudu, kelle vahendusel Jumal päästab inimkonna. Tema on toonud meile teate. Tegelikult tema ise oligi see teade – Ainusündinud Jumal, Ainusündinud Poeg, Jumala Poeg –, keda evangeeliumi lehekülgedel esitletakse, üha laiemalt iseloomustatakse, tema meelevalda kirjeldatakse. See on midagi, mida inimene oma arusaamaga haarata ei suuda, küll aga võib selles usaldada Jumalat, tema ilmutust.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et juba proloogis kajastub kogu Johannese evangeeliumi eesmärk: „Jeesus tegi jüngrite ees veel palju muid tunnustähti, mida ei ole sellesse raamatusse kirja pandud, aga need on kirja pandud, et te usuksite, et Jeesus on Kristus, Jumala Poeg, ja et teil uskudes oleks elu tema nimes“ (Jh 20:30 jj).